

Naxçivanda mətbuatın inkişaf tarixi

Surə Seyid

**Naxçivanda mətbuatın inkişaf
tarixi**
(dərs vəsaiti)

*Dərs vəsaiti Azərbaycan Respublikası
Təhsil Nazirliyinin 17 avqust 2010-cu il tarixli
1166 nömrəli əmri ilə çap edilir.*

Naxçıvan – 2011

Dərs vəsaiti «Şərq qapısı» qəzetinin 90 illik yubileyinə həsr olunur.

461
S37

Elmi redaktor: Hüseyn Həşimli
Azərbaycan Respublikasının əməkdar elm xadimi

Rəyçilər: Cahangir Məmmədli
filologiya elmləri doktoru, professor

Allahverdi Məmmədli
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

İman Cəfərli
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Şəhla Şirəliyeva
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

277565

Bakı Dövlət Universiteti
ELMİ KİTABXANA

Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra «Şərq qapısı» qəzetinin kollektivi öz fəaliyyətində canlı dönmüş yaratmış, ölkəmizdə gedən yeni cəmiyyət quruculuğu və demokratik dəyişikliklərin həyata keçirilməsi prosesinə fəal qoşulmuşdur. Əminəm ki, «Şərq qapısı» qəzeti Azərbaycanın azad və demokratik mətbuat sistemində layiqli yer tutaraq dövlətçiliyimizin möhkəmlənməsi yolunda bütün qüvvələri səfərbər etmək, hər oxucuda müstəqil Azərbaycanın sərbahına inam yaratmaq üçün var gücünü sərf edəcəkdir.

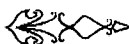
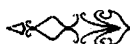
HEYDƏR ƏLİYEV

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri

Bu gün Azərbaycan mətbuatı müasir informasiya cəmiyyəti quruculuğunda, sosial ədalət və şəffaflığın təmin edilməsində, milli həmrəyliyin və tolerantlığın möhkəmləndirilməsində, demokratik özünüdərkini, siyasi mədəniyyətin inkişafında... mühüm rol oynamalı, tədris və maarifləndirmə sahəsində fəaliyyətini gücləndirməlidir.

İLHAM ƏLİYEV

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Mətbuat dövrün güzgüsüdür. Gələcək nəsillər tariximizi öyrənmək üçün indiki qəzetlərə, televiziya verilişlərinə müraciət edəcəklər. Odur ki, tariximiz öz əksini düzgün tapmalıdır. Hər bir kütləvi informasiya vasitəsinin işçisi bilməlidir ki, o bu günün gələcək nəsillərə daşıyıcısıdır. Ona görə də hər günün tarixi yazılmalı, gedən proseslər düzgün işıqlandırılmalıdır. Qloballaşan dünyada hər bir xalq, hər bir millət öz keçmişini qoruyub gələcək nəsillərə verməlidir. İl ərzində müxtəlif mövsümi mərasimlər, tədbirlər, bayramlar keçirilir. Belə tədbirləri işıqlandırmaqla biz adətlərimizi, ənənələrimizi də qoruyur və gələcək nəsillərə çatdırırıq.

VASİF TALİBOV

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri

Hər nə yazacaq isən qələmi üç qəpiklik qara mürəkkəbə batırma, irəyinə batırıb qanı ilə yazı yaz. Sözün ötür, vicdanlara yetər. Əks halda bisəməmə gələr, keçər.

İsmayıl bəy Qaspiralı

GİRİŞ

Azərbaycanın ayrılmaz parçası olan Naxçıvan qədim və möhtəşəm bir tarixə malikdir. Yeraltı və yerüstü sərvətləri ilə zəngin olan bu torpaq həmişə Şərqi və Qərbi diqqətini cəlb etmiş, Azərbaycanın çoxəsrlik və zəngin mədəniyyət ocaqlarından biri olmuşdur.

Naxçıvan torpağının fəxri, dünyamiqyaslı alim, akademik İsa Həbibbəyli «Ədəbi yüksəliş» kitabında Naxçıvan haqqında fikirlərini belə ifadə edir: «Tarixi insanlığın ən uzaq dövrləri və böyük dünyəvi hadisələrlə bağlı olan, müxtəlif Şərqi xalqlarının rəvayətlərində dərin iz buraxan Naxçıvan Azərbaycanın qədim şəhərlərindən biri olmaqla yanaşı, həm də ilk mədəniyyət mərkəzlərindəndir. Burada zamana müvafiq maarifçi ideyalar geniş intişar tapmış, qiymətli ədəbiyyat, memarlıq, musiqi əsərləri yaradılmış, elmin müxtəlif sahələri təşəkkül etmişdir» (65 s.3-4).

Muxtar Respublikanın tanınmış alimlərindən olan, əməkdar elm xadimi Hüseyn Həşimli “Gəmiqaya” əlavəsində dərc olunur. müsahibələrindən birində yazırdı: «Ədəbiyyat xalqın mənəvi pasportu, onun həyatının aynasıdır. Ədəbiyyat “insənşünəşliqdır”. Necə ki, bəşəriyyət var, ədəbiyyat da olacaq».(72)

Azərbaycanın digər regionları ilə müqayisədə Naxçıvan tarixdə ədəbi-mədəni mühitin ən böyük mərkəzlərindən sayıla bilər. Bunu şərtləndirən başlıca amillərin Naxçıvanın qədim yaşayış məskənlərindən biri olması, folklorla bağlılı-

ği, Şərq və Qərb mədəniyyətlərinin çarpazlaşdığı məntəqədə yerləşməsi, İran və Türkiyə ilə həmsərhəd olması və tarixin müxtəlif dövrlərində Azərbaycanın paytaxtı olması göstərilir (70, s. 3-4).

XX əsrin 20-ci illərində Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra Azərbaycanda, o cümlədən onun ayrılmaz parçası olan Naxçıvanda ictimai-mədəni mühit kommunist ideologiyasının təsiri ilə yeni forma və məzmun almağa başladı. Cavan şairlərdən Əli Məhbus, Şeyx Məhəmməd Rəsizadə, Molla Mahmud Çakər Naxçıvani də yeni dövrün ab-havasına uyğunlaşmağa çalışaraq, «köhnəlik» və «yenilik» kimi təzadlı anlayışlar üzərində fəaliyyətlərini davam etdirməyə başladılar.

Yeni quruluşun qanunlarına tabe olmayan yüzlərlə ziyalı təqib olunaraq həbs edildi, bəziləri sürgün olundu, bəziləri isə mühacirətə üz tutdular. Professor Yavuz Axundlu həmin dövrün ədəbi mühitini belə təsvir edir: «Vətəni tərk etməmiş bəzi ədiblərin ayrı-ayrı əsərlərində zəmanəyə eyhamlı münasibət də duyulurdu. Lakin tezliklə «kənar səslər» susduruldu, nəticədə isə monoton ədəbiyyat formalaşmağa başladı» (17, s.13).

Sosializm quruluşunu tərənnüm edən ədəbi qüvvələr üçün şərait yaradılması, onların əsərlərinin geniş şəkildə təbliği dövrün əsas tələblərindən biri idi. Qəzet nəşrinə başlamaq isə bu tələblərin reallığa çevrilməsinə təkan verdi.

Mətbuat millətin inkişaf göstəricisi, tarixin yazılı salnaməsi, ictimai fikrin formalaşma strukturudur. Kütləvi informasiya vasitələri sırasında yaranma tarixinə görə televiziya, radio, internet və digər informativ vasitələrdən öncə gələn qəzetçilik anlayışı günümüzdə də aparıcı mövqeyini qorumuş, müasirləşərək dövrün tələblərinə uyğun formalaşmışdır. Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra bütün sahələrdə olduğu kimi jurnalistika sahəsində də nəzərəcarpacaq irəliləyişlər əldə olunmuşdur.

Ölkədə söz və mətbuat azadlığına yaradılan şərait jurnalistikanın inkişafına, mətbuat tarixinin araşdırılıb öyrənilməsinə geniş imkanlar yaratmışdır. Hələ ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərliyi dövründə yeni forma və məzmun əldə edən Azərbaycan jurnalistikası ölkə prezidenti İlham Əliyevin regionların sosial-iqtisadi inkişafı haqqında sərəncamından sonra özünə yeni fəaliyyət istiqamətləri müəyyən etmiş və inkişafının yeni mərhələsinə qədəm qoymuşdur.

Azərbaycan jurnalistikası tarixində öxünəməxsus yer tutan Naxçıvan mətbuatı bir əsrə yaxın tarixi, zəngin ənənələr ilə fərqlənir.

Naxçıvanda sovet hakimiyyətinin qurulmasından sonra-«Kommunist», «Naxrespublika», «Cavanlar həyatı» və daha sonra «Füqərə səsi» adı ilə həyata vəsiqə alan region mətbuatımız «Şərq qapısı»nın meydana gəlməsilə yeni məzmun və forma almış, varlığını müasir dövrümüzədək qoruyub saxlaya bilmişdir.

Akademik Məmmədçəfər Cəfərov Naxçıvan mətbuatı və ədəbi mühitinə qiymət verərək yazırdı: «Azərbaycanda elmin, ədəbiyyatın və incəsənətin bütün sahələrindəki müvəffəqiyyətlərdə naxçıvanlı ziyalıların çox əməyi vardır. Mətbuat sahəsində də belədir. Mətbuatımızın görkəmli səhifələrini təşkil edən «Şərqi-rus» və böyük «Molla Nəsrəddin»in yaradıcıları bu torpaqda kamala çatmışlar. Naxçıvan nəsrimizə, dramaturgiyamıza və şeirimizə ölməz incilər bəxş etmişdir. «Şərq qapısı»nın müəllifləri qüdrətli qələm sahibləri olan sələflərimizin irsini sədaqətlə qoruyaraq yeni dövrün salnaməsini yazırlar. Qəzet elm, mədəniyyət və ədəbiyyatın inkişafında çox iş görür» (41).

Azərbaycan xalqının ümummillili lideri Heydər Əliyev müsahibələrinin birində qəzetin fəaliyyətinə qiymət verərək deyirdi: «Mən «Şərq qapısı» qəzetinin təsiri altında tərbiyələnmişəm. Hələ gənc ikən, burada orta məktəbdə, peda-

qoji texnikumda oxuyanda müxtəlif məsələləri öyrənmək üçün «Şərq qapısı»ndan çox istifadə etmişəm...O vaxtdan nüfuzlu qəzet kimi hafizəmdə qalıb» (50).

Bu baxımdan Azərbaycan ictimai şüurunun dayaq nöqtəsi sayılan Naxçivanda mətbuat tarixinin araşdırılması, eyni zamanda Naxçivanda mətbuatın yaranması ilə formalaşan yeni ədəbi mühitin inkişaf tarixinə nəzər salınması və qaranlıq məqamların aydınlaşdırılması mövzusunun aktuallığını təsdiqləyən göstəricilərdəndir.

Dərs vəsaitinin nəşrində əsas məqsəd «Şərq qapısı» qəzetinin nəşri zərurəti, mətbuatın tanınmış simalarının aşkarlanıb üzə çıxarılmasını tədqiq etmək, ziddiyətli məqamlara aydınlıq gətirməkdir.

Dərs vəsaitinin elmi yeniliyini şərtləndirən başlıca amil problemin ilk dəfə olaraq tədqiqata cəlb edilməsidir. Vəsaitin elmi yeniliyi aşağıdakı cəhətlərlə müəyyənləşir:

- Dərs vəsaitində ilk dəfə olaraq Naxçivanda mətbuatın yaranması tarixi və inkişaf yolu tədqiq edilir.
- XX əsrin 30-cu illərində Azərbaycanın tanınmış ədəbi simaları Mirzə İbrahimov və Əli Vəliyevin jurnalistlik fəaliyyətinin Naxçıvan dövrü araşdırılır.
- Naxçivanda Mirzə İbrahimovun redaktorluğu ilə nəşr olunan, «Şərq qapısı»nın əlavəsi sayılan «Ədəbiyyat» və Maşın Traktor Stansiyasının orqanı olan «Sürət» qəzetlərinin nəşri zərurəti, bu haqda müxtəlif mənbələrdəki faktlar ilk dəfə olaraq sistemləşdirilir və tədqiqata cəlb olunur.
- Dərs vəsaitində ilk dəfə olaraq keçmiş Sovetlər Birliyində keçən əsrin doxsanıncı illərinin əvvəllərində ilk müstəqil qəzet kimi nəşr olunan «Şərq qapısı»nın şəxsi arxivlərdən toplanmış nömrələri tədqiqata cəlb olunur, qəzet səhifələrindəki tarixi faktlar önə çəkilir.
- Müstəqillik illərində «Şərq qapısı» qəzeti və Naxçıvan ədəbi mühitinin qarşılıqlı inkişaf meyilləri nəzərdən keçirilir.

İndiyədək Azərbaycan elmi mühitində «Şərq qapısı» qəzetinin nəşri tarixinə dair filologiya elmləri namizədi, qəzetin ilk mühərriri Lətif Hüseynzadənin (74) və akademik İsa Həbibbəylinin bir neçə elmi məqalələri çap olunmuşdur (66). Həncinin akademik İsa Həbibbəylinin «Ədəbi yüksəliş» (65), professor Yavuz Axundlunun «Ədəbi mühit və sənətkar» (17) kitabları, o cümlədən, Naxçıvan ədəbi mühitinin tanınmış simaları haqqında çap olunmuş ayrı-ayrı dərs vəsaitləri (16), (3) mövzunun tədqiq tarixini özündə əks etdirən elmi mənbələrdir. Müxtəlif illərdə xalq yazıçı və şairlərindən Mirzə İbrahimov, Süleyman Rüstəm, Rəsul Rza, Süleyman Rəhimov, Məmməd Rahim, ədəbiyyatşünas alimlərdən Məmməd Arif, Məmmədcəfər Cəfərov, Bəkir Nəbiyev, Yəhya Seyidov, Qulamhüseyn Məmmədli, Qulu Xəlilov və başqalarının məqalə və çıxışlarında, monoqrafik tədqiqatlarında Naxçıvanda yaşayıb-yaradan yazıçıların fəaliyyəti hərtərəfli təhlil edilib dəyərləndirilmişdir. Filologiya elmləri doktorları Yəhya Seyidovun «Axtarış və yüksəliş yollarında» (123), Bəkir Nəbiyevin «Muxtar Respublikanın ədəbi qüvvələri» məqalələrində Azərbaycan ədəbiyyatını Naxçıvanda təmsil edən yazıçıların fəaliyyətləri nisbətən geniş planda öyrənilmişdir. Muxtar Respublikanın mətbuat tarixinə dair yeganə ümumiləşmiş mənbə isə Naxçıvan Mətbuat Şurasının nəşr etdirdiyi «Muxtar Respublika mətbuatı: dünən və bu gün» (111) kitabıdır. Sadaladığımız bu kimi faktlara baxmayaraq «Şərq qapısı» qəzetinin nəşri tarixi və regionda ədəbi mühitin inkişafında rolu məsələsi bu vaxtadək ayrıca tədqiqatın mövzusu olmamışdır.

Tədqiqat işində qaldırılan və həll edilən məsələlərdən Azərbaycan mətbuat tarixinin öyrənilməsində faydalanmaq mümkündür. Dərs vəsaitindən filologiya və jurnalistika ixtisaslarında yeni dövr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi və milli mətbuat tarixinin tədrisində istifadə oluna bilər.

«ŞƏRQ QAPISI QƏZETİNİN NƏŞRİ TARİXİ

Mən «Şərq qapısı» qəzetinin təsiri altında tərbiyələnməmişəm. Hələ gənc ikən, burada orta məktəbdə, pedaqoji texnikumda oxuyanda müxtəlif məsələləri öyrənmək üçün «Şərq qapısı»ndan çox istifadə etmişəm...O vaxtdan nüfuzlu qəzet kimi hafizəmdə qalıb.

HEYDƏR ƏLİYEV

«CAVANLAR HƏYATI», «FÜQƏRA SƏSİ» QƏZİTLƏRİ «ŞƏRQ QAPISI»NİN SƏLƏFİ KİMİ

«Şərq qapısı» yaşadığımız günlərin güzgüsüdür.... Naxçıvan diyarının ən mükəmməl ensiklopediyası da «Şərq qapısı» qəzetidir»

İsa Həbibbəyli
akademik

135 illik tarixi olan Azərbaycan mətbuatının zəngin ənənələrini yaşadan və inkişaf etdirən, insanları maarif işığı ilə nurlandıran, Naxçıvan Muxtar Respublikasının salnaməsini öz səhifələrində tarixə çevirən “Şərq qapısı” qəzeti Naxçıvan tarixində böyük xidmətləri ilə seçilməkdədir.

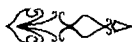
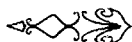
Sovet hakimiyyəti yerlərdə mətbu orqanların nəşrinə böyük diqqət göstərmiş, bu istiqamətdə geniş tədbirlər həyata keçirmişdir.

Naxçıvan İnqilab Komitəsinin də ilk tədbirlərindən biri mətbu orqanın yaradılması olmuşdur. İnqilabın ilk illərində Naxçıvanda ilk dəfə İnqilab Komitəsinin orqanı olan “Komunist” qəzeti nəşr edilməyə başlayır. Filologiya elmləri namizədi, dosent Lətif Hüseynzadə qeyd edirdi ki, qəzetin yazılmasına gözəl xətti olan məktəblilər və müəllimlər cəlb edilirdilər. O, öz məqaləsində bu qəzetin 50-60 nüsxə, 2 səhifə həcmində ərəb əlifbası ilə əlyazma şəklində buraxılması haqqında məlumat verir (74). Bu mətbu orqanın nəşrinə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, kimya elmləri doktoru, professor Cümşüd Zülfüqarlı və uzun müddət məsul vəzifələrdə çalışmış Nemət Novruzovun böyük xidmətləri olmuşdur. Qəzet hazır olduqdan sonra şəhərin müxtəlif yerlərində divarlardan asılmış. Qısa müddətdən sonra vərəqələr dövrün tələblərinə cavab vermədiyi üçün nəşri dayandırılır.

«Şərq qapısı» qəzetinin 31 mart 1925-ci il tarixli 100-cü nömrəsində bu haqda belə məlumat verilir: «1921-ci ilin əvvəllərində Ölkə İnkılab Komitəsinin daxili işlər şöbəsi tərəfindən divar qəzetəsinə oxşar əl yazısı ilə «Kommunist» nam qəzetəsinin nəşrinə şüru edildi. Bu qəzetə həftədə bir dəfə olaraq əlli nüsxə buraxılırdı. Bir neçə vaxt keçəndən həman qəzetə bir taqım səbəblərdən qapanmağa məcbur oldu. Bundan sonra mərkəz ilə əlaqə bir növ düzəlincə Naxçıvana rus hürufatı ilə bir Amerikanka (makina) gətirilməsindən istifadə edərək rus dilində İnkılab Komitəsi tərəfindən «Naxrespublika» namında 2 səhifəlik qəzetənin nəşrinə şüru edilsə də yenə də göstərilən səbəblərə görə bağlanmağa məcbur oldu» (127).

Beləliklə, xəbərdən aydın olduğı kimi 1921-ci ildə Naxçıvan İnkılab Komitəsi Bakıdan ərəb və rus şriflləri olan mətbəə avadanlığı və bu avadanlığı işlətmək üçün iki mütəxəssis gətirir. Görülən ilk tədbirlərdən biri də 1921-ci ildə iki qəzetin nəşrinə başlamaq olur. Bu qəzetlərdən biri İnkılab Komitəsinin və hərbi hissənin orqanı olan, çətinliklər üzündən qısa müddətdə nəşrini dayandıran “Naxrespublika” qəzeti, ikincisi həmin ilin noyabr ayının birindən, şənbə günü “Cavanlar həyatı” adı ilə nəşr olunan qəzet idi. Marağ doğuran məqamlardan biri də odur ki, qəzetin üz səhifəsində qəzetin nəşri tarixi 9 noyabr yazılmasına baxmayaraq bütün elmi məqalələrdə qəzetin 1 noyabrdan işıq üzü görməsi haqda məlumatlar öz əksini tapıb. Bu məsələyə aydınlıq gətirmək üçün Lətif Hüseynzadənin «İlk komsomol qəzeti» başlıqlı məqaləsinə müraciət etmək lazım gəlir: «Cavanlar həyatı» qəzeti 1921-ci ilin noyabr ayının 1-dən nəşrə başlamışdır. (Bəzi texniki səbəblər üzündən qəzet noyabrın 9-da nəşr olunmuşdur)» (75). “Cavanlar həyatı” qəzetinin nəşrində əsas məqsəd Naxçıvan Vilayət Komsomol Komitəsinin orqanı olaraq, Azərbaycan komsomolunun qarşısında duran əsas məsələləri, partiya və dövlətin qərar

və göstərşlərini çap etmək, o dövr ictimai həyatın bütün sahələrindəki yenilikləri xalqa çatdırmaq olmuşdur.

Yazıçı-jurnalist Akif Axundov Naxçıvanda mətbuatın əsasının qoyulmasını belə əsaslandırır: “Bolşevizmin yeritdiyi siyasət nəticəsində azad, mütərəqqi fikirli adamların bir çoxu baş götürüb ölkədən getmişdi, həbs olunanlar da vardı. Naxçıvanda qalan az sayda yazar isə çəşqınlıq içərisində idi. Artıq məhəbbətin, doğma yurdun, təbiətin tərənnümü mövzuları işə keçmirdi. Sosializmin qələbəsini, şanlı oktyabrı, kommunist partiyasını, qızıl ordunu, beynəlmiləçiliyi tərənnüm etmək tələb olunurdu. Yazıçı və şairlərin çoxu bu “qəlib”ə sığa bilmir, yazdıqları əsərlərdə eyhamlı sözlər işlətdiklərinə görə təhdid və təqiblərlə üzləşirdilər. Tək-tək cavan şairlər yeni hakimiyyətin şirin və yalan sözlərinə hələ də aldanıb şura hökumətinin şəninə şeirlər yazmaqda davam edirdilər. Belə nümunələr isə, necə deyərlər, dəryada bir damla timsalında idi.. Hökmran ideologiya hər gün, hər an tərənnüm edilməli idi. Belə olmasa yalancı vədlər üzərində qurulmuş sosializmin əsasları sarsıla bilərdi. Buna çarə tapıldı. 1921-ci ilin noyabrında Naxçıvanda “Cəvanlar həyatı” qəzeti nəşrə başladı” (8).

«Cəvanlar həyatı» ərəb əlifbası ilə kiçik həcmdə və rəqə şəklində çap edilirdi. Qəzetin ilk sətirində başda «1921-ci il 9 noyabr, həm də hicri tarix 1340» qeyd edilmişdir. Səhifənin ortasında qəzetin adı «Cəvanlar həyatı» (rusca Jizn molodyoji) kimi göstərilmişdir. Onun sağ tərəfində «Naşiri-əfkari Naxçıvan Sosialist Şura Cümhuriyyətinin Cəvanlar İttifaqının Ölkə Komitəsidir» yazılmışdır. Müxbirlərin və mətbəə avadanlığının çatışmaması, əhalinin savadsızlığı ucbatından tirajı 100-150-dən artıq olmayan qəzetin nəşri tez-tez dayandırılırdı. “Cümlə cahan fəqərəyi kasibəsi toplaşın!” şüarı altında nəşr olunan qəzetin ilk nömrəsində “1 noyabr”, “Cocuq həftəsi”, “Naxçıvan

xəbərləri”, «Ərazi komissarlığının məlumatı» başlıqlı məqalələr və başqa məlumatlar verilmişdi. (39).

“1 noyabr” adlı baş məqalədə qəzetin nəşr olunma zərurəti və gələcək fəaliyyəti haqqında məlumat verilir: «Bu gündən etibarən Naxçıvanda Azərbaycan Gənclər İttifaqının Naxçıvan Ölkə Komitəsi tərəfindən bu ruznamənin nəşrinə iqdam olundu. Bu ruznamə gələcəkdə cavanlar itti-faqının nə olduğunu, cavanların gələcəkdə ümumdünya sahəsində nə kimi rol oynamalı olduqlarını fəhlə və kəndli cavanlarına bəqədri imkan bildirəcək. Əminik ki, qeyrətli və məharətli cavanlarımızın məhəbbət və məvəddətindən tutdu-ğu yol, boynumuza aldığımız vəzifə gələcəkdə ifa olunar» (39).

“Cocuq həftəsi”ndə Naxçıvan Mərkəzi İnqilab Ko-mitəsinin dekretinə əsasən Xalq Maarif Komissarlığı tərə-findən noyabr ayının 1-də elan olunan Cocuq həftəsinin təşkili və keçirilməsində komsomol təşkilatının üzərinə dü-şən vəzifələrdən bəhs olunurdu. «Cocuqlar bizim amalımız olduğu üçün gərək camaat var qüvvələri ilə bu həftənin gö-zəl keçməsinə səy etsin» deyən komsomol təşkilatı hələ ilk gündən yeni nəslin kommunist əxlaqı ruhunda tərbiyə edil-məsi işindəki öz böyük rolunu qəzetin birinci nömrəsində ifadə etmişdir.

«Naxçıvan xəbərləri» rubrikası altında muxtar res-publikanın aktual ictimai-siyasi məsələlərinə dair yazılar dərc edilmişdir. Məqalədə göstərilir ki, oktyabrın 29-da Azərbaycan Gənclər İttifaqının Mərkəzi Komitəsi tərəfin-dən Naxçıvan Ölkə Komitəsinə teleqram göndərilmişdir. Teleqramda Azərbaycan Komsomolunun III ildönümünün bütün Azərbaycan rayonlarında olduğu kimi Naxçıvan Respublikasında da təntənə ilə qeyd edilməsi göstərilir. Məqalə Naxçıvan komsomol təşkilatının respublika daxi-lində apardığı ictimai işləri və gənclərin mübarizə tarixini əks etdirir. Qəzetin sonunda «Baş mühərrir Həmid» sözləri yazılmışdır.

1921-ci ilin dekabr ayından qəzet həftədə bir dəfə olmaqla daha geniş həcmdə “Füqəra səsi” ilə əvəz olunur. Qəzetin üz səhifəsində “AK(b)P Naxçıvan Ölkə Komitəsinin, Naxçıvan İctimai Şura Cümhuriyyətinin, Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin və Həmkarlar İttifaqı Şurasının naşiri-əfkarı olan, həftədə bir dəfə çıxan türk qəzetidir” (146) sözləri yazılmışdır.

«Şərq qapısı»nın 85 illik yubiley nömrəsindəki «Naxçıvanın 85 illik söz tribunası» (99) başlıqlı məqalədə qəzetin təməlinin heç də «Cavanlar həyatı» ilə qoyulmadığı fikri irəli sürülərək, bu qəzetin Gənclər İttifaqının orqanı olduğu əsas fakt kimi önə çəkilir. «Füqəra səsi»ni yerli hakimiyyət orqanlarının rəsmi qəzeti kimi dəyərləndirən müəllif fikrini tarixdən gətirdiyi faktlarla əsaslandırır. Məsələn, qəzetin ilk müxbirlərindən olan Qasım Tağıyevin 1971-ci ildə qəzetin 50 illik yubiley nömrəsində -«Əvvəllər vərəqə şəklində buraxılan «Füqəra səsi» bu gün 50 illiyini qeyd etdiyimiz «Şərq qapısı»nın ilk rüşeymi oldu»- sitatını, qəzetin ilk mühərrirlərindən olan Lətif Hüseynzadənin məqalələrindən birində işlətdiyi-«Cavanlar həyatı» bir müddət fəaliyyət göstərəndən sonra qapanmağa məcbur oldu»- fikrini, qəzetin ilk yazarlarından olan Müzəffər Nəsrinin «Mübarək» şeirinin-

Şərqin qapısında günəş doğanda,

Əridib zülməti nura boğanda

Ucaldı göylərə «Füqəra səsi»...

-mislərini əsas gətirən Məmməd Məmmədov «Şərq qapısı»nın yaranma tarixini «Füqəra səsi» ilə əlaqələndirir.

Tarixdən gətirdiyimiz başqa faktlara nəzər salsaq. «Şərq qapısı» qəzetinin 10 illik yubiley nömrəsində qəzetin yaranma tarixi belə təqdim olunur: «1921-ci ilin tam noyabrın 1-dən bu gün 10 yaşını keçirən «Şərq

qapısı»nın ilk rüşeymi 3 sütundan ibarət «Cavanlar həyatı» adında kiçik bir qəzetdən ibarət olmuşdur. Bu qəzet bir az sonra-1921-ci ilin son həftələrindən «Füqəra səsi» ilə əvəz edilmişdir. Bu qəzet həftədə bir dəfə çıxmaqla ölkənin iqtisadi və siyasi məsələlərini əhatə edərək günü-gündən öz nüfuzunu artırmaqla və həm də tirajı etibarlı ilə böyüməkdə idi. 1922-ci ilin yanvar ayında Azərbaycanda lazımı qədər mətbəə ləvazimatı alındıqdan sonra «Füqəra səsi» öz mövqeyini bu gün 10 sənəlik yubileyini keçirdiyimiz «Şərq qapısı»na vermişdir» (129).

Lətif Hüseynzadə isə «Şərq qapısı» qəzetinin 60 illik yubiley nömrəsində bu tarixi hadisəyə qiymət verərək yazırdı: «Füqəra səsi» «Cavanlar həyatı» qəzetinin inqilabi ənənələrini davam etdirərək dil və üslub xüsusiyyətlərinə, məqalələrinin keyfiyyətinə görə əvvəlki qəzetə nisbətən daha təkmil nəşr olunurdu» (75).

«Füqəra səsi» qəzetinin heç bir nömrəsi arxivlərimizdə qorunmadığından bu haqda qəti fikir söyləmək çətindir. Eləcə də qəzetin dekabrın sonu, yoxsa yanvarın əvvəllərində nəşr olunması faktı ətrafında mübahisəli suallar dolaşmaqdadır. Sonrakı tarixlərdə qəzetin 50 və 60 illik yubiley nömrələrinin dekabrın son günləri və yanvarın əvvəllərində qeyd olunması, ötən dövr ərzində qəzetin heç bir yubiley tarixinin 1 noyabr günündə xatırlanmaması mövzu ətrafında təzadlı fikrlərin yaranmasına səbəb olur.

Tarixdən gətirdiyimiz digər faktlar isə yuxarıda göstərilən məlumatlarla uyğunlaşmadığından konkret olaraq «Şərq qapısı» qəzetinin sələfinin noyabrın əvvəllərində işıq üzü görən «Cavanlar həyatı», yoxsa dekabrın son günlərində dərc edilən «Füqəra səsi» olduğunun hələ də sual altında qaldığını göstərir.

274565

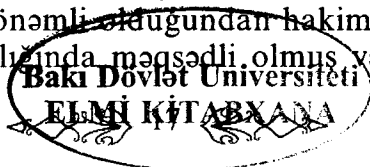
Başqa bir tarixi məlumat üzərində dayanmaq yerinə düşərdi. Qəzetin 100-cü nömrəsinə həsr olunmuş xüsusi nömrədə ana səhifədəki «Yüz nömrə» başlıqlı məqalədə yazılır: «1922-ci ildə Ölkə Firqə Komitəsi tərəfindən «Füqəra səsi» qəzetəsinin intişarına başlandı. Bir neçə nömrə çıxandan sonra makina hürufatının, ələlxüsus kağızın olmadığından bu qəzetə də əvvəlki kimi çox uzun ömür sürmədi» (127).

Daha sonra məqalə müəllifi «Şərq qapısı»nın yaranma tarixini belə xatırlayır: «1922-ci ildə yoldaş Əhməd Haşimov Xalq Maarif Komissarı vəzifəsini ifa edən zaman Azərbaycan hökuməti ilə əlaqəyə girib və indi mövcud olan makinələri bir az miqdarda hürufat ilə Naxçıvana gətirdilər. Bundan sonra Ölkə Firqə Komitəsi və Mərkəzi İcraə Komitəsi tərəfindən «Şərq qapısı» namında qəzetənin nəşrinə başlanılsa da, həman qəzetənin müci-re-məsulunun ölkədən getməsi bir tərəfdən, müxbirlərin olmaması, maddi zəiflik və bu kimi səbəblər bu qəzetənin qapanmasına bais oldu».

Qəzetin mətbəə və avadanlıq məsələsi 1922-ci il dekabr ayının 9-da Naxçıvan Xalq Komissarları Sovetinin icasında müzakirə olunur və müvafiq qərar qəbul edilir.

Məqalədə daha sonra deyilir: «1923-cü ildə Naxçıvan hökumətinin Şuralaşması günü münasibətilə Ölkə Firqə Komitəsinin məsul katibi yoldaş Tahirovun təşəbbüsü ilə yenidən «Şərq qapısı» qəzetəsinin intişarına başlandı. İndiyə tək bu qəzetə davam edir» (127).

Beləliklə, belə nəticəyə gəlmək olar ki, Gənclər İttifaqının orqanı olaraq həyata vəsiqə alan «Cavanlar həyatı»nın qısa müddət ərzində təkmilləşərək daha geniş formatda və məzmununda nəşrini davam etdirməsi siyasi baxımdan daha önəmli olduğundan hakimiyyət «Füqəra səsi»nin davamlılığında məqsədli olmuş və həmin qəzet

1922-ci ilin aprel ayından «Şərq qapısı» adı altında yenidən bərpa olunsa da, 1923-cü ilin ortalarından varlığını bugünədək qoruyub saxlaya bilmişdir.

“Şərq qapısı” qəzeti 1930-cu ilədək ərəb, 1930-1940-cı illərdə latın, 1940-cı ildən 2001-ci ilin iyununadək kiril əlifbası ilə çap olunub. Həmin dövrdən indiyədək latın əlifbası ilə nəşr olunur.

«ŞƏRQ QAPISI» QƏZETİNİN INKİŞAF MƏRHƏLƏLƏRİ

Qısa zaman kəsiyində Naxçıvanda qəzetçilik ənənələrini formalaşdırmaq böyük zəhmət tələb edirdi. Belə ki, geniş oxucu kütləsinin rəğbətini qazanmaq üçün yüksək keyfiyyətli qəzet çıxarmaq lazım gəlirdi. Bunun üçün ilk növbədə qəzetin tanınması lazım gəlir. Belə ki, «Şərq qapısı» qəzetinin ilk vaxtlarda pulsuz olaraq camaata paylanması qərara alınır. Qəzeti paylamaqda məqsəd oxucu marağının yaranması və qəzetin tanınması ilə bağlı idi. Bir neçə ay belə davam edəndən sonra qəzet pulla satılmağa başlayır. Lakin qəzetə pul verənlər də çox az olduğundan onun satışından əldə olunan vəsaitlə qəzeti idarə etmək çətinlik yaradır.

1923-cü ildə Bakı şəhərindən Naxçıvana gətirilən daha mükəmməl mətbəə avadanlıqları sayəsində fasilələrlə çıxan qəzetin müntəzəm nəşrinə imkan yaradılır. Əvvəllər 100-150 nüsxədən çox çıxmayan qəzet bu dövrdən 500-700 nüsxə tirajla çap olunmağa başlayır. Hətta yazıçı və müxbirlərə yazı haqqı da verilir. Redaksiya tərəfindən müxbirlərə şəxsiyyəti bildiren şəhadətnamələr də təqdim olunur. Lakin bununla belə qəzetin vəziyyəti qənaətbəxş sayılmır.

Yaradıcılıq yoluna «Şərq qapısı» qəzetindən başlamış, qəzetin redaktorlarından olan, yazıçı-jurnalist Məmmədli Tarverdiyev qəzetin 60 illik yubiley nömrəsindəki məqaləsində yazırdı: «Redaksiyanın və mətbəənin vəziyyəti ağır idi. Mətbəə avadanlığı çatışmır, işçi qüvvəsi azlıq edirdi. Qəzetin redaksiyası və mətbəəsi indi böyük ədibimiz Cəlil Məmmədquluzadənin abidəsi ucalan meydançanın qarşısındakı binada yerləşirdi. Redaksiya həmin binanın həyət eyvanının baş tərəfindəki kiçik otaqda, mətbəə isə zirzəmidə fəaliyyət göstərirdi. Redaksiyada cəmi beş nəfər-məsul redaktor, katib, müsəhhih, makinaçı və mühasib,

mətbəədə isə üç nəfər-baş mürəttib, mürəttib və çapçı işləyirdi. Avadanlıq və kağız çatışmaması ucbatından qəzet həftədə bir dəfə vərəqə halında buraxılırdı. O, ayaqla işlədilən kiçik «Amerikanka» markalı maşında çap olunurdu. Qəzetdə dərc olunan məktubların əksəriyyəti demək olar ki, redaksiya işçiləri tərəfindən hazırlanırdı. Çünki peşəkar və təcrübəli müxbirlər hələ yox idi. Qəzetin ümumi tirajı 400-500 nüsxədən artıq olmurdu. Qəzet hələ geniş oxucu kütləsini əhatə edə bilməmişdi. Lakin bütün bunlara baxmayaraq, qəzet ziyahılar tərəfindən izlənilir, onun hər yeni nömrəsi əldən-ələ gəzir, sevilə-sevilə oxunurdu» (149).

1924-cü ilin ortalarından «Şərq qapısı»nın həyatında dönüş nöqtəsi yaradılır. Mərkəzi hökumət tərəfindən qəzetə maddi vəsait ayrılmasından sonra maddi-texniki bazası gücləndirilir. Keçən əsrin 20-ci illərinin ikinci yarısından qəzet Naxçıvan Kommunist (bolşevik) Partiyası Vilayət Komitəsinin orqanı kimi çıxmağa başlayır. Hakimiyyət öz mətbu orqanının fəaliyyətinə həssaslıqla yanaşır. Bu da qəzetin səviyyəsinin əvvəlki illərə nisbətən yüksəlməsinə səbəb olur. Qəzet həftədə iki dəfə olmaqla daha yüksək tirajla nəşr olunmağa başlayır.

1925-ci ilin mart ayının 31-də qəzetin 100-cü nömrəsi işıq üzə görünür. Qəzetin bu yubiley nömrəsi böyük təntənə ilə qeyd edilir. Yubileylə əlaqədar qəzet 1000 nüsxə ilə buraxılır. Həmin nömrədə dərc olunan baş yazıda deyilir: “Əsrlərdən bəri maarif və mədəniyyətin parlaq ziyasından məhrum olaraq cəngavərlər, cəlladlar pəncəsində inləyən Naxçıvan tarixində bu gün göstərilməmiş bir bayram; Gələcək nəsle şərəfli bir yadigar buraxacaq həman bu yadigar, Şərqi qapısında yaşayan Naxçıvan ölkəsinin türk əməkçiləri tərəfindən mövhumat və cəhalətə qarşı vurulan 100 ədəd maarif qurşunu və 100 nömrəyə varmış olan bir türk qəzetəsidir” (77).

Yubileylə bağlı "Şərq qapısı" qəzetəsi idarəsinə Naxçıvan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi və Komissarlar Şurası tərəfindən təbrik məktubları göndərilir. Xalq Komissarlar Şurasının sədri Həmid Sultanovun və Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin katibi Əliəkbər Quliyevin imzaladığı məktubda deyilir: "Naxçıvan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi və Komissarlar Şurası tərəfindən qəzetin 100-cü nömrəsinin buraxılması münasibəti əziz yubilyarı təbrik edirik. Mətbuat insanların həyatında həmişə böyük rol oynamışdır. Mətbuat zəhmətkeşlərin könlünü açmağa, onlara səadət yolunu göstərməyə çalışmaqdadır. Həqiqətdə "Şərq qapısı" qəzetəsi şüradar Şərqlinin əhəmiyyətli qəzetlərindən olub, gələcəkdə bütün Şərq zəhmətkeşlərini öz tutduğu doğru yola cəlb edəcəyinə əminiz" (127).

Qəzetin bu sayında xatirələr, təbriklər və şəkillər dərc olunmuşdur. «Qəzetimizin rəhbərləri» başlığı altında Həmid Sultanovun və Əhməd Haşimovun şəkilləri verilmişdir. Qəzetin məsul redaktoru Həmid Mahmudov və onun müavini Abbas Gülməmmədovun, katib Məhəmmədovun şəkilləri isə sol aşağı hissədə yerləşdirilmişdir. Qəzətdə onunla əməkdaşlıq edən müxbir və yazıçıların, mürəttiblərin şəkilləri çap olunmuşdur. Dərc olunan yazılarda qəzetin keçdiyi keşməkeşli və mübariz yol əks olunmuşdur. Qəzetin ilk mühərrirlərindən, korrektorlarından biri olan Lətif Hüseynzadənin qəzetin həmin sayında dərc olunan "Naxçıvan və mətbuat" adlı yazısında "Füqərə səsi"nin nəşrindəki çətinliklərdən danışılır. Müəllif qeyd edir ki, o dövrdə mətbəədə iri şriftlər olmadığından qəzetin adı üçün ayrıca klişe hazırlanmışdı. Qəzet üçün avadanlıqların alınması, mətbəəyə işçi qüvvəsinin toplanması, onların əməkhaqları və sair məsələlər isə Naxçıvan Ölkə Xalq Maarif Komissarlığı tərəfindən ödənilirdi.

«Şərq qapısı» qəzetinin ilk müxbirləri sırasında Əkbər Abbascv, Məmmədəli Əsədullazadə, Seyid Səbri, Nemət